

AMERİKADA İNSAN HAQLARI VƏ BƏRABƏRLİK UĞRUNDA MÜBARİZƏ

ƏSMƏR CƏBRAYILZADƏ

*Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında
Dövlət İdarəçilik Akademiyası*

E-mail: esmermuradova2@gmail.com

Giriş

İnsan hüquqları dedikdə, hər bir insanın malik olduğu ayrılmaz hüquqlar nəzərdə tutulur. Amerika Birləşmiş Ştatları yarandığı gündən bu yana insan haqlarını ön planda tutmaqla fərqlənmiş, müəyyən zaman çərçivəsində, xüsusilə də 1990-cı illərdə insan hüquqlarının, demokratiyanın müdafiəsində ön plana çıxmışdır.

Amerikada 1776-cı ildə qəbul edilən “İstiqlal bəyannaməsi”ndə “İnsanların hüquq bərabərliyi” bəndi yer almışdır. İnsanın təbii azadlıqları “İstiqlal bəyannaməsi”ndə mütərəqqi xarakter daşıyırdı. 20-ci əsrdə ABŞ Birləşmiş Millətlər Təşkilatının yaradılmasında və Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsinin yaradılmasında fəal rol oynadı [1, s.6]. Sonralar T.Cefferson yazırdı: “Avropada demokratiya uğrunda çoxlu qan axıdılıbsa, Amerikada çoxlu mürəkkəb axıdılıb” [2, s.302].

“Biz bunu sübuta ehtiyacı olmayan bir həqiqət sayırıq ki, bütün insanlar bərabər hüquqlu yaradılıb və Yaradan öz bəndələrinə müəyyən toxunulmaz hüquqlar bəxş edibdir, onların sırasına yaşamaq, azadlıq və səadətə canatma hüququ da daxildir” [3, s.1].

İnsan haqları uğrunda davam edən mübarizə

ABŞ-da insan haqları, göründüyü kimi, qanunvericilikdəki zamanətlərin və cəmiyyətin dəyərlərinin bir hissəsi olaraq uzun bir tarixə malikdir. Bununla belə, bərabərlik və ədalət prinsiplərinə riayət olunmasında hələ də müəyyən problemlər mövcuddur. Bu məqalədə, ABŞ-da insan haqlarının həm qanunvericilikdə, həm də cəmiyyətin dəyərlərində ön planda olmasına baxmayaraq tarix boyunca bərabərsizlik və irqi ayrı-seçkilik kimi problemlərin bu prinsiplərin həyata keçirilməsində nə kimi maneələr yaratdığı araşdırılacaq.

ABŞ Konstitusiyasında insan hüquqlarının gücləndirilməsi üçün dəyişikliklər aparılmışdır, bu dəyişikliklər “Hüquqlar haqqında Bill” adını almışdır. “Hüquqlar haqqında Bill”də vətəndaşlara söz, mətbuat, vicdan azadlığı kimi hüquqlar verilir. İnsanların yalnız məhkəmənin qərarı ilə həbs olunmasının

mümkün olduğu vurğulanır.

Vaşinqtonda yerləşən və Amerika Dövlətləri Təşkilatının müstəqil orqanı olan Amerikaarası İnsan Hüquqları Komissiyası fəaliyyət göstərir. Komissiya qitədə insan hüquqları pozuntularına dair iddiaları araşdırır, bu məqsədlə də ildə bir neçə dəfə mütəmadi və xüsusi sessiyalar keçirir. Qeyd edək ki, Amerikaarası İnsan Hüquqları Məhkəməsi 1979-cu ildə Amerika İnsan Hüquqları Konvensiyasının müddəalarını şərh etmək və tətbiq etmək məqsədilə yaradılmışdır.

İrqiçilik ABŞ-nin tarixi ilə eyni yaşdadır deyə bilərik. ABŞ-da irqiçilik halları demək olar ki, ağdərillilərdən başqa digər bütün irqin nümayəndələrinə şamil edilmişdir. Bura yəhudiləri, qırmızı, qara dərilliləri nümunə göstərə bilərik.

1863-cü ildə “Azadolma haqqında bəyannamə”yə əsasən, cənub ştatlarında köləlik ləğv olundu. Yenidənqurma dövründə azad olunmuş kişi qullara səs vermə hüququ verildi. Amma bunlar irqiçiliyə son qoymadı. “Koklas Klan” adlı irqiçi qrup meydana çıxdı. Bu qrup ilk dəfə 1865-ci ildə Amerikanın konfederasiya ordusunun veteranları tərəfindən, ölkənin cənubunda yaranmışdır. Bu qrup qaradərillilərlə və miqrantlarla mübarizə aparırdı, onların mədəni azadlığının və hüquqlarının əleyhinə idilər. Qrupun nümayəndələri ağdərillilərin üstün olmasına qarşı olanlara edam və zorakılıqla cavab verirdilər.

Amerika irqiçilik təşkilatı siyahısına başqa bir təşkilatı da əlavə edə bilərik. Hansı ki Amerikada irqiçilik dedikdə, ağıla bu təşkilat gəlir, söhbət təbii ki, Ku Klux Klan (KKK) təşkilatından gedir. KKK Amerikada vətəndaş müharibəsindən sonra yaradılmışdır, yaradıcısı isə cənublu zabitlər olmuşdur. Təşkilat 20-ci əsrin 20-ci illərində Hiram Uesley Evans tərəfindən idarə olunmuşdur və özünün qızıl dövrünü yaşamışdır. Təşkilat üzvləri qaradərilliləri qətlə yetirir, qaradərillilərə qarşı dəhşətli cinayətlər törətdirilirdi. Bütün bunlara baxmayaraq, təşkilata qarşı dövlət kəsərli addımlar atmırdı.

Amerikada olan irqi ayrı-seçkilikdən danışarkən Jim Krow qanunlarından danışmaya bilmərik. Jim Krow qanunları 19-20-ci əsrlərdə Amerikanın cə-

nub əyalətlərində çıxarılan ayrı-seçkilikçi yerli qanunlar idi. Qanunlar, ABŞ-ın yenidən qurulması dövründə zəncilərin əldə etdiyi siyasi və iqtisadi qazanclarına qarşı qəbul edilmişdir. [4,s.24] Qanunlar ağların və afroamerikalıların ictimai və siyasi həyatda ayrı qurumlardan istifadə edəcəyini bildirirdi. İrqi ayrı-seçkiliyi qəbul edən ilk qanun 1875-ci ildə Tenessedə, dəmir yolu və tramvaylara qəbul edildi. Bundan sonra bütün cənub əyalətlərində dəmir yollarında irqi ayrı-seçkilik tətbiq olundu. Qanun qüvvəyə minən regionlarda “sadəcə ağlar üçün” və “qaralar” lövhələri asılmışdı. Bu hal o qədər geniş yayıldı ki, sadəcə dəmir yollarında yox, teatrlarda, məktəblərdə, kitabxana və liftlərdə də özünü göstərməyə başladı.

İlk dəfə 1954-cü ildə Amerika Birləşmiş Ştatları Ali Məhkəməsi məktəblərdə olan bu irqi ayrı-seçkiliyin konstitusiyaya zidd olduğunu bildirmişdir. 1960-cı illərdə mülki hüquqlar hərəkatı sayəsində afro-amerikalıların səsvermə və hərəkat azadlığı kimi konstitusional hüquqlarını təmin edən sosial islahat dalğası qüvvəyə mindi. Digər Jim Crow qanunları isə 1964-cü il Mülki Hüquqlar Qanunu və 1965-ci il Seçki Hüquqları Qanunu ilə ləğv edilmişdir.

Qaradərillilərin hüquq və azadlıqlarının müdafiəçisi kimi tanıdığımız Martin Lüter Kinq tolerantlıqla bağlı arzularını belə ifadə etmişdir: “Arzum budur ki, irqçiliyin dəhşətli dərəcədə yayıldığı, “məhv etmək” və “müdaxilə etmə” sözlərinin dildən düşmədiyi bu torpaqlarda bir gün ağdərili və qaradərili oğlan və qızlar əl-ələ verərək bacı-qardaş kimi gəzsinlər”. Onu da nəzərə çatdıraq ki, Martin Lüter məhz qaradərili olduğu üçün 1968-ci ildə qətlə yetirilmişdir.

21-ci əsrdə də qaradərillərə qarşı olan dözümsüzlüyə aid nümunələr görə bilirik. 2015-ci ilin yazında qaradərili gənc Mixael Broun ağdərili Darren Uilson tərəfindən vurularaq öldürülüb. 2020-ci ilin avqustun 21-də Luiziana ştatında daha bir hadisə baş verib. 31 yaşlı afro-amerikalı Treyford Peller polis tərəfindən saxlanılarkən qaçmağa cəhd edib, amma polislər onu güllələyərək öldürüblər. Pellerinin bədəninə 10-na qədər atəş açılmışdır. Bundan sonra ölkədə etiraz aksiyaları geniş vüsət almışdı. Digər bir hadisə 2020-ci il mayın 25-də Minneapolis şəhərində baş vermişdir. Afro-amerikalı Corc Floyd saxta əskinaslarla ödəniş etmə şübhəsi ilə saxlanılıb. Polis onun qoluna qandal vuraraq yerə yıxıb və boynunu dizi ilə sıxıb. Floyd bu vəziyyətdə 9 dəqiqə

qalıb. Floyd nəfəs ala bilmədiyinə görə qışqırsa da heç kim ona əhəmiyyət verməyib və ürəyi dayanaraq ölüb.

Amerikada insan haqları və bərabərlik uğrunda mübarizə tarixi proseslərdən keçərək müasir dövrümüzə qədər müxtəlif hal və situasiyalarda gəlmişdir. Bu gün də davam edən mübarizədə əldə edilən nailiyyətlər, xüsusilə də 1960-cı illərin vətəndaş hüquqları hərəkatı nəticəsində irqi ayrı-seçkiliyin rəsmi olaraq aradan qaldırılması və qadın hüquqlarının genişlənməsi, Amerika cəmiyyətində bərabərliyin gücləndirilməsinə böyük təsir göstərmişdir.

Bütün bu uğurlara baxmayaraq, mübarizənin başa çatdığını deyə bilmərik. Sosial ədalət və bərabərliyin hələ də tam təmin edildiyini demək doğru olmazdı, bu sahədə qeyri-bərabərliyin yeni formaları ortaya çıxmağa davam edir. Bu gündə müxtəlif qruplar irqi, etnik və gender bərabərliyi uğrunda mübarizəni davam etdirir.

Nəticə

Gələcəyin Amerikasında bu mübarizənin hələ də davam edəcəyi gözlənilir. Bunu qanunvericilik sahəsində atılmaqda olan və atılacaq yeni addımlar və vətəndaşların fəallığı bir daha sübut edir. Əslində, mübarizənin mövcudluğu cəmiyyəti daim ayıq və inkişafda saxlamaqda özünəməxsus rol oynayır. Gələcəkdə daha bərabər bir cəmiyyətin yaranacağına ümid daima mövcudluğunu qoruyur, məhz bu ümid mübarizənin davamlı olmasına səbəb olur. İnsan haqları günümüzün aktual mövzusu olmaqla gələcəkdə bu mövzuda aparılan mübarizələrin öz məqsədinə çatması optimist görünür.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. *İgnatieff Michael “Giriş: Amerika müstəsnalığı və insan hüquqları” 2005 s6*
2. *Məmmədov Zaur “Siyasət nəzəriyyəsi” 2014 s302*
3. *ABŞ “İstiqlaliyyət Bəyannaməsi” 1776 s1*
4. *Bruce Bartlett “Yarışda səhv: Demokratik partiyanın dəfn edilmiş keçmişi” 2008 s24*

Asmar Jabrayilzadeh

The Academy of Public Administration under the President of the Republic of Azerbaijan

SUMMARY

The adoption of the Universal Declaration of Human Rights and the important role of the US Constitution in the adoption of the declaration are focused on the creators of the American state who put liberal values such as "protection of freedom and every individual" into practice. the struggle for rights and equality continues and its relevance is based on the approach of different layers of society to equality of rights, challenges in this area, the impact of Jim Crow laws on African Americans, the current state of the struggle. and plays an important role in issuing new laws for the protection and provision of human rights.

Key words: *America, human rights, equality, struggle, freedom.*

Асмар Джабраилзаде

Академия государственного управления при Президенте Азербайджанской Республики

РЕЗЮМЕ

Принятие Всеобщей декларации прав человека и важная роль Конституции США в принятии декларации ориентированы на создателей американского государства, воплотивших в жизнь такие либеральные ценности, как «защита свободы и каждой личности». Борьба за права и равенство продолжается и ее актуальность основана на подходе разных слоев общества к равноправию, проблемах в этой области, влиянии законов Джима Кроу на афроамериканцев, современном состоянии борьбы и пьесах. важную роль в издании новых законов по защите и обеспечению прав человека.

Ключевые слова: *Америка, права человека, равенство, борьба, свобода.*

XÜLASƏ

Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsinin qəbul edilməsi, bəyannamənin qəbulunda ABŞ Konstitusiyasının mühüm rol oynaması mövzuları diqqət mərkəzindədir. "Azadlığın və hər bir fərdin

müdafiəsi" kimi liberal dəyərləri praktikaya tətbiq edən məhz Amerika dövlətinin yaratıcıları olmuşlar. Buna baxmayaraq 19-cu əsrin ortalarından başlayaraq günümüzə qədər Amerikada insan haqları və bərabərlik uğrunda mübarizə davam edir və öz aktuallığını saxlayır. Cəmiyyətin müxtəlif təbəqələrinin hüquq bərabərliyinə olan yanaşmaları, bu sahədəki çağırışlar, Jim Kroun qanunlarının afroamerikalılara təsiri, mübarizənin hazırkı vəziyyəti məqalənin əsasını təşkil edir. Nəticə etibarilə, bu mübarizə cəmiyyətin insan haqları və bərabərlik mövzusunda ictimai şüurunun inkişafında və insan haqlarının qorunması və təmin olunması lehinə yeni-yeni qanunların verilməsində mühüm rol oynayır.

Açar sözlər: *Amerika, insan haqları, bərabərlik, mübarizə, azadlıq.*